

wetenschap kan de moderne mens niet meer geloven. Maar het feit dat men het cognitieve aspect van de mythe terecht achter zich moet laten, betekent niet dat zij is afgeschreven, integendeel. Enkel op die manier kan de mythe de voedingsbodem blijven van de religieuze symboliek, de geest verrijken zonder ooit ten volle gevat te worden.

Voor een deel is deze studie van Louis Dupré de vertaling van een drietal hoofdstukken uit zijn Amerikaans boek, *The Other Dimension* (New York, Doubleday, 1972); deze Nederlandse uitgave, in een uitstekende vertaling van Guido Vanheeswijck, heeft de auteur van twee aanvullende hoofdstukken voorzien. Het geheel vormt een passende inleiding tot de godsdienstfilosofie.

Dominique BAUER

KYNISCH GENIETEN

Michel Onfray, *De buik van de filosoof. Kritiek van de diëtische rede*, Baarn. Ambo & Schoten, Westland, 1991, 124 blz., 550 Bfr. ISBN 90 263 1047 1

Michel Onfray, *Cynismen, Portret van de hondse filosoof*, Baarn. Ambo & Schoten, Westland, 1992, 163 blz., 595 Bfr. ISBN 90 263 1078 1

Cafés en restaurants zijn werkplaatsen van de filosoof, maar in het tijdperk van het filosofiebedrijf waarin wijsgeren per se met een tekstverwerker moeten schrijven en zonder hun scherpje als verweerde kinderen rondlopen, omdat ze zich werkloos voelen, vergeet men hoe belangrijk de café- en restaurantgesprekken zijn. Natuurlijk moeten er ook nog rustige koffiehuizen zijn die niet door muziek worden bezoedeld en waar men dus rustig kan lezen en converseren. Ook moet men zich de tijd gunnen om bij een goede maaltijd van een fles Bordeaux of Bourgogne te genieten (of van een half flesje als men alleen is). Helaas slaat ook in het filosofiebedrijf de golf van het specialisme toe en met de specialismen verdwijnt meestal *la générosité du temps*. Ja, dat laatste mag wel in het Frans, want het is nog altijd een goede Bourgondische gewoonte dat men voor het gesprek bij een copieuze maaltijd zowel het gesprek als de maaltijd (en de wijn) de nodige tijd gunt. Gelukkig hebben wij hiervan in Vlaanderen een traditie bewaard en zijn er Nederlanders die, in wat zij België noemen, inspiratie komen zoeken. Maar we moeten bekennen dat onze inspiratie ook weer uit het Zuiden komt, waar men de siesta en het eten op de terrassen beoefent. Met filosofie gaat een levenskunst gepaard.

Dit is het thema van de jonge Franse filosoof Michel Onfray wiens werk vrij vlug in het Nederlands is vertaald. Z'n eerste boek, *De buik van de filosoof*, kwam door de titel alleen al vlug in de belangstelling: het essay gaat immers in op wat filosofen eten en op datgene waarvan ze gastronomisch kunnen genieten. Dit is een thema dat we in de vakliteratuur zelden aantreffen. Onfray, die in zijn jonge jaren hier en daar wel iets gemist heeft, heeft op een bepaald ogenblik een bijzondere reden ontwikkeld om aan dit thema

een boekje te wijden. Op z'n achtentwintigste krijgt hij een hartinfarct, "tussen twee electrocardiogrammen, een injectie met Calciparine en een bloedprik door manifesteerde zich het lot in de gedaante van een diëtiste met de allure van een anorexia-patiënte. Streng met een weinig innemend mager postuur — in elk geval een teken van gewetensvolle professionaliteit — gaf ze mij een vervelende cursus over het juiste gebruik van een voeding die geschikt was voor een woestijnmonnik"(blz. 13). De diëtik van het ziekenhuis en van het revalidatiecentrum moest hij wel ondergaan, maar daarna kon hij naar het normale leven (en de normale keuken) terug, "om mijn uitgekookte diëtiste een gerecht in mijn stijl te bereiden, kwam ik op het idee dat een verzameling recepten voor een vrolijke eetwetenschap geen kwaad zou kunnen. De politie-agente had een lesje in hedonisme nodig. Daaraan danken deze bladzijden hun bestaan. Ze zijn niet aan haar opgedragen"(blz. 14). Daarop volgen acht kleine hoofdstukjes waarin onvermijdelijk Diogenes, Descartes, Rousseau, Kant, Nietzsche, Marinetti en Sartre een rol krijgen toebedeeld. Ook wijdt hij een hoofdstuk aan de culinaire opvoeding die Charles Fourier in zijn ideale staat voorziet: kinderen zouden al heel jong gastronomische debatten over culinaire bereidingswijzen moeten bijwonen, "en vervolgens, teneinde theorie en praktijk te verbinden, zullen ze proeven"(blz. 57).

Na zijn panoramisch overzicht besluit Onfray met de gedachte: "De mensen, zelf voedsel voor het Niets en de eeuwigheid, zijn gedoemd om te eten en te worden gegeten"(blz. 108). De meest uiteenlopende wetenschappelijke disciplines kunnen daar beschouwingen over maken en allerlei correlaties opsporen tussen zich manifesterende verschijnselen, maar Onfray heeft daar uiteindelijk geen boodschap aan. We staan voor de dood, maar voor we sterven dienen we te luisteren naar wat ons lichaam verlangt zonder het te misbruiken. Hij sluit zich aan bij een traditie uit de antieke wereld wanneer hij zijn slotbedenkingen formuleert dat de filosoof zou kunnen oproepen "tot afschaffing van het heilige, tot vernietiging van het streven naar onthechting en het streven naar ascese, die zo goed samengaan. De dionysische wijsheid zou op de onbeschaamdheid van de eeuwenoude lofprijzing van de frigiditeit wijzen en die op rekening van het christendom schrijven. Een atheïstische kennis is een esthetische wijsheid. De versmelting van een wetenschap van het handelen met de levenskunst nodigt uit tot die diëtet(h)iek die streeft naar eudemonisme. Het vlees, voorbestemd tot ontbinding en tot het uiteenvallen in duizend stukken, vindt zijn bestemming alleen vóór de dood"(blz. 109).

Deze slotbeschouwingen vormen de inleiding tot het tweede boekje van Onfray, *Cynismen: Portret van de hondse filosoof*, waarin hij het over die levenskunst heeft en waarin hij tegelijk — niet zonder bitterheid — met de sporen van de christelijke en academische pre-moderniteit tracht af te rekenen.

In dit nieuwe boek begint de auteur alvast met de presentatie van een alternatieve wijze van filosoferen. Zeker niet ten onrechte klaagt hij het filosofiebedrijf aan. Er is niet alleen het universitaire bedrijf met zijn intriges, politieke kuiperijen, promotieslagvelden en bureaucratische strategieën, maar er is vooral de specialist die Kant, Hegel of Heidegger tot de laatste interpuncties kent of die steeds maar nieuwe procedures uit de functionele logica uitprobeert, maar die met zijn werk nooit aan denken toekomt, laat staan iets over *ons* dagelijks leven te zeggen heeft. Zijn veroordeling van het filosofie-onderwijs aan de

universiteit(en) is scherp : "Algauw begreep ik dat met het einde van de antieke filosofie een typische manier om de discipline te beoefenen verdween, en dat het sinds de kerkvaders, tot en met onze scholastieke tijdgenoten, alleen nog ging om geklets, om technische redeneringen, soms briljant, vaak verward, maar altijd nutteloos. De universiteit is volkomen verslinderd aan dit soort oefeningen die zij adoreert, en is sindsdien gespecialiseerd in het onderwijzen van de verveling. Een gebied waarop ze overigens excelleert"(blz. 11-12). In die zelfde zin schrijft Onfray ook nog enkele andere fraaie dingen waarmee hij wil betogen dat aan de universiteit niets meer deugt. Vijfenzestig jaar geleden was Jean-Paul Sartre van het zelfde overtuigd. Het is zo wat de onbesuisde mening van de talentrijke student die in zijn vormingscentrum niet volledig aan z'n trekken kan komen. Maar de universiteit is nu eenmaal een school en kan hoogstens de beste *middelen* verschaffen die voor de vorming doeltreffend zijn; de student zelf moet echter voor de afwerking zorgen en bij de vermeende onkunde of saaiheid van zijn leraar niet de excuses zoeken voor de eigen gebreken. Dit laatste doet Onfray niet, want met zijn originele essays biedt hij het alternatief voor wat hij op de universiteit heeft gemist. Er loopt wel iets fout op onze universiteiten waar de hoogleraren ambtenaren van de vakgroepen of van de onderwijscommissies dreigen te worden en waar de destijds geroemde academische vrijheid verdacht wordt gemaakt, omdat ze een ander woord zou zijn voor het arbitraire of voor academische luiheid. Gelukkig zijn er nog altijd leraren die zo wereldvreemd zijn dat zij in hun naïviteit de administratieve en bureaucratische terreur kunnen ontwapenen of deconstrueren. Tegenover het cynisme van de universitaire beleidsvoerders, die meestal niet door de geest van het universitaire worden gehinderd, moet de kynische houding *staan* die, geïnspireerd door wat de ouden destijds de authentieke wijsheid hebben genoemd, elke valse en zinloze autoriteit en zekerheid ontwricht om aan de scepsis in haar oorspronkelijke betekenis van beschouwelijkheid de volle vrijheid te geven. Dit is eigenlijk onze schatplicht aan de traditie die de universiteit heeft gecreëerd en die we dus niet aan de anti-traditionalistische machtswellustelingen van de organisatietechnocratie mogen overlaten. Bijgevolg moet men van de universiteit als idee geen afscheid nemen, integendeel, maar haar blijven beschouwen als een nooit volmaakt te maken vormingscentrum waar leraren en studenten leren, lezen en schrijven wat voor de humaniteit belangrijk is — zelfs dit laatste moet een thema van onderzoek blijven.

Michel Onfray zoekt een radicaal alternatief in de hondse of kynische filosofie die in de eerste plaats een open leer is die tegelijk een levenshouding uitstraalt. Zijn modellen zijn Diogenes en zijn leermeester Antisthenes, maar ook Crates en Hipparchia komen ter sprake. Zij zijn een voor een figuren die zich van de gevestigde orde niets of niet veel aantrekken, integendeel, haar willen uitdagen om de schijnheiligheid en de valsheid van die orde in het licht te stellen. Bovendien beklemtonen ze de nietigheid van het bestaan en de nutteloosheid om voor zo'n nietigheid de meest ijdele inspanningen op te brengen. De wan-hoop is dan beter op z'n plaats; dat wil zeggen dat men juist geen hoop op de mensheid en haar geschiedenis dient te stellen. In de hondse filosofie kan men genieten van wat de dag brengt, kan men inzicht krijgen in de ware verhoudingen van de natuur voorbij alle eisen van de schijnheilige maatschappij of de hoop op een gelukkig hiernamaals. Daarvoor is moed en durf nodig, zo schijnt Onfray te betogen. Wat dan niet terzake is, dient men te vermijden om van wat dan ook geen slaaf te worden. Onfray

schrijft : "Het hele cynische denken is doortrokken van deze strategie van de vermijding : als verzet nutteloos is omdat het te veel energie en wilskracht vergt, moet men de confrontatie uit de weg gaan en genoeg nemen met de middelen om er zo snel mogelijk af te komen. Veeleer dan voldoening te vinden in ascetisme en het weerstaan van genot tot wet te maken, trots te ontlenen aan zelfkastijdingen en andere verstervingen, bekent de cynicus zich tot het hedonisme door de voorkeur te geven aan de door het genot verkregen rust, die zekerder is dan de toestand waarin men door onthouding verzeild raakt. De begeerte gehoorzamen om haar beter te kunnen vergeten"(blz. 43). Dit vergt natuurlijk wel een asceze en een inzicht om zich niet tot de mateloosheid van de begeerte te laten verleiden, want juist in deze mateloosheid verliest men zichzelf en dat is wel het laatste wat de cynicus wil. Vandaar dat hij een haalbare zelfbeheersing voorstaat en dat hij stelt dat hij zich daarin moet oefenen.

Het model van kynische filosofie, waarvan we de bronnen bij Diogenes en zijn geestesgenoten kunnen vinden (en wat over hen gezegd is, want primaire geschreven bronnen zijn er niet), heeft ook in de loop van de geschiedenis verschillende versies en vertolkingen gekend. De meeste anarchistische rustverstoorders tot sommige rebellen en hooligans toe hebben iets van het kynische, hoewel ze vaak in cynisme omslaan door gebrek aan reflectie. Ongetwijfeld vertonen Max Stirner, Friederich Nietzsche en Jean-Paul Sartre een kynische component, hoewel deze laatste zeker niet altijd voorstander van een esthetisch egoïsme is. Het zoeken naar een zichzelf-genoege-zijn schijnt daarentegen wel een post-modernistisch ideaal te zijn waarin we kynische sporen kunnen vinden. Onfray schrijft immers : "Handelen als een cynicus betekent : je eigen bestaan vormgeven als een meesterwerk, de materie vormen in aristotelische zin : het dagelijks leven inhoud, een uiterlijke vorm, een eigen aard, stevigheid, consistentie en harmonie geven. Zo wordt het omgevormd. Een leven moet worden gewild, doordacht en verlangd, zoals een kunstenaar al zijn energie gebruikt om een object te maken dat uniek is"(blz. 59). Is dit iets anders dan een handelen waarin men zich als een god waant ? Men moet inderdaad een sterk geloof in de eigenmachtigheid hebben om dit kunstenaarschap van zichzelf klaar te spelen. De enige zelfbeveiliging — maar ook die is een vorm van eigenmachtigheid — bestaat erin dat men alles als een ironisch spel opvat en dat men niet in de valstrik van de ernst trapt. Consequent met wat hij voorstaat, stelt Onfray : "De ethiek is dus een spel : ze is niet alleen een kunst, maar doet bovendien een beroep op wat er in ons huist aan strijd lust, aan plezier in roes en mimicry : de filosoof onderhoudt, beurtelings als kunstenaar, arts, atleet en danser, meer betrekkingen met de esthetica dan met de wetenschap, is meer betrokken op het schone dan op het ware"(blz. 61).

Hoewel Onfray het kynisme soms het perspectief van hogere en universelere waarden verleent, beperkt hij zich in zijn besluit over de actualiteit van deze levenswijze tot negatieve bepalingen : "De cynicus is geen schoolmeester, noch een klaagzanger, hij is niet pedant, noch een huilerige aankondiger van de terugval in de barbarij of de decadentie, maar een onbeschaamde figuur, voor wie de filosofie een tegengif is tegen de eeuwigdurende arrogantie van de middelmatigen"(blz. 136). En dan, wat doet men vervolgens met deze schaamteloosheid ? Op deze vraag gaat Onfray niet in, maar wil veeleer een nieuw boek schrijven over stijl in de ethiek. Misschien behoort de schaamte — niet te verwarren met *pruderie* of *hypocrisie* — toch wel tot een stijl die tegelijk iets over de inhoudelijkheid

van de ethiek en van de menselijke verhoudingen zegt. Nu blijft Onfray — helaas — wat in een pubertaire rebellie-houding steken, die hier en daar sympathieke en aantrekkelijke kanten vertoont, maar die aan een *ethos* in een historische en sociale context niet tegemoet komt. Hij geeft het nog te weinig over *eros* en *agapè*.

Jacques DE VISSCHER

KIERKEGAARD ALS FILOSOOF

Johan Taels, *Sören Kierkegaard als filosoof, De weg terug naar het subject*, Leuven, Universitaire Pers, 1991, 170 blz., ISBN 90 6186 468 2

Kierkegaards' werk staat vandaag opnieuw in de belangstelling en dit uiteraard niet zonder reden. Zijn kritiek op de moderniteit en de alternatieve weg die hij inslaat zijn hoogst relevant als antwoord op het fundamentele onbehagen in onze cultuur. Dit onbehagen lijkt te bestaan in een zelfvernietigend gevoel van machteloosheid dat zijn grond heeft in het post-moderne ongeloof in de verwezenlijking van de grote verhalen (zie : de vloedgolf van kritiek op het modernistisch systeemdenken en de praktische mislukking van het socialisme), gekoppeld aan het besef dat een louter esthetische cultuur en bestaanswijze zonder ethiek of religiositeit de mens tot een leeg en innerlijk armoedig wezen maakt. Opmerkelijk is nu dat Kierkegaards' gehele oeuvre zowel inhoudelijk als vormelijk een bolwerk vormt tegen het abstract objectiverend denken en dat de Deense filosoof tegelijk beoogt de individuele mens uit zijn esthetisch geesteloos bestaan te rukken door hem opmerkzaam te maken op zijn persoonlijke ethisch-religieuze opgave. Deze alternatieve weg naar de concrete subjectiviteit onderscheidt Kierkegaards' denken van elk ironisch relativisme, ondanks de schijnbare gefragmenteerdheid van zijn werk en zijn veelvuldig gebruik van ironie. Misschien moeten we, zoals de ondertitel van Taels' boek aanduidt, de weg naar het subject terugvinden.

Johan Taels' boek is een beknopte maar zeer heldere en betrouwbare gids tot het begrijpelijk maken van Kierkegaards' gedachtenwereld, omdat het geschreven is vanuit een kennis van zijn gehele werk en duidelijk maakt waarom de inhoud van wat Kierkegaard heeft mee te delen een dergelijke complexe en misleidende vormgeving moest krijgen. Vanuit deze totaalvisie toont Taels aan dat Kierkegaards' werk een organisch geheel vormt en dat men hem echt als een logisch coherent denker moet beschouwen. De opzet van het boek is niet in de eerste plaats kritisch, maar wel Kierkegaards' gedachtengang zo dicht mogelijk te benaderen, onder meer aan de hand van aanwijzingen die hij zelf heeft gegeven. Uit dit boek blijkt ook dat kennis van Kierkegaards' leven volstrekt irrelevant is voor het begrijpen van zijn werk.

De eerste helft van het boek behandelt in vijf hoofdstukken de betekenis van het pseudonieme oeuvre in relatie tot het fundamentele probleem van Kierkegaards' gehele